

VEFA ÇALIŞTAY TARİH VE SİYASET KOMİTESİ

1-) II. Meşrutiyetin İlanı ve İlane Giden Süreç, İstibdat Rejimi ve Türkçülük, Osmanlıcılık vb. Fikir Akımlarının ve Hürriyet Bilincinin ortaya çıkması.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan siyasi gelişmeler ve toplumun içerisinde yeni yeni ortaya çıkan düşünceler devletin geleceğini son derece yakından etkilemiş ve yönetimde bazı reformların yaşanmasına öncü olmuştur.

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın sonlarına doğru siyasi, askeri ve toplumsal açılardan oldukça ciddi bir çözüm sürecine girmiştir. Avrupaya karşı yaşanan askeri mağlubiyetler, toprak bütünlüğünün bozulması ve çok uluslu yapının git gide çığırından çıkması sonucunda halkta devletin geleceğine dair endişeleri ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu yaşananların sonucunda, 1876 yılında Kanun-ı Esasi ilan edilerek Meşrutiyete geçilmiş ve halkın da kısmen söz sahibi olduğu bir meclis oluşmuştur. Fakat 1877-1878 yıllarında yaşanan Osmanlı-Rus Savaşı bahane edilerek Sultan II. Abdülhamid meclisi kapatmış ve anayasal yönetimi sonlandırmıştır. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti, neredeyse otuz sene sürecek olan istibdat dönemiyle yönetilmiştir.

İstibdat rejimi ile yönetilen bu dönem, merkeziyetçi ve baskıcı bir yönetime dayanıyordu ve bu dönemin başlıca özellikleri meclisin kapalı olması, basın ve düşünce özgürlüklerinin sınırlı olması, sansür, jurnalcılık ve sürgün uygulamalarıdır. Yönetimde otorite sağlamak amacıyla gerçekleştirilen bu baskıcı siyaset, toplumda büyük bir huzursuzluk oluşturmuş ve özellikle aydınlar arasında hoşnutsuzluk yaratmıştır. Bu baskıcı ortamın sonucunda, özgürlük, demokrasi, anayasa ve temsil gibi kavramların değer kazanmasına neden olmuştur.

İstibdat dönemine karşı en iyi muhalefet hareketlerinin başında Jön Türkler gelmiştir. Çoğunlukla askeri okullarda ileri düzeyde eğitim görmüş subayar, öğrenciler ve aydınlardan oluşan Jön Türkler, meşrutiyetin tekrardan ilan edilerek padişahın yetkilerinin anayasa ile sınırlandırılmasını savunmuşlardır. Zaman içerisinde bu hareket, İttihat ve Terakki Cemiyeti etrafında örgütlenmiş ve özellikle Balkanlardaki subaylar aracılığıyla ordu içinde güçlü bir destek toplamıştır. İçeride ve dışarıda artan baskılar dolayısıyla Sultan II. Abdülhamid, 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyeti ilan etmek zorunda kalmıştır.

Bunların yaşandığı ortamda *Osmanlıcılık*, *İslamcılık*, *Türkçülük* ve *Batıcılık* gibi farklı fikir akımları daha görünür bir hale gelmiştir. Osmanlıcılık,

imparatorluk içindeki tüm milletleri eşit haklar çerçevesinde ‘‘Osmanlı’’ kimliği altında birleştirmeyi amaçlamıştır. Lakin yükselen milliyetçilik hareketleri sebebiyle beklenen başarıya ulaşamamıştır. İslamcılık, halifelik makamı etrafında Müslüman toplulukları bir arada tutmayı hedeflemiş ve İslam altında yaşanmasını savunmuştur. Türkçülük özellikle Türk kimliği, dil ve kültür vurgusu yaparak ilerleyen yıllarda daha etkili bir düşünce haline gelmiştir. Batıcılık ise giderek modernleşen Batı’nın bilim, hukuk ve eğitim sistemlerinin örnek alınmasıyla mümkün olacağını savunmuştur.

II. Meşrutiyet dönemi, istibdat rejim ile oluşan baskıcı ortama bir tepki niteliğinde gelişen bir hürriyet bilincinin kısmen somutlaşmış hali olarak görülür. Bu süreçte Osmanlı’daki toplumda ‘kul’ kavramından ‘vatandaş’ kavramına geçiş aşaması başlamış, bireyler insan olmanın haklarını ve sorumluluklarını sorgulamaya başlamıştır. Bundan ötürü II. Meşrutiyet, Osmanlı siyasi tarihinde yalnızca bir yönetim değişiliğinden fazlası olarak görülür. Özgürlük, anayasa fikir çoğulculuğu ve modern siyasi bilincin doğuşu niteliğinde bir simge olarak kabul edilir.

2-) İttihat ve Terakki Cemiyeti, Jön Türkler ve Akabindeki Aydınlanma Hareketleri. Basın, Ordu ve Ulemanın Siyasallaşması

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başları, Osmanlı Devleti’nde yalnızca yönetim biçiminin değil, aynı zamanda toplumun düşünce yapısının da hızla değiştiği bir dönem olmuştur. Bu süreçte İstibdat rejimine karşı gelişen muhalefet hareketleri, Jön Türkler etrafında örgütlenmiş; bu hareketin siyasi alanda somut karşılığı ise İttihat ve Terakki Cemiyeti olacaktır. Söz konusu oluşumlar, Osmanlı toplumunda modern siyasi bilincin ve aydınlanma düşüncesinin yayılmasında belirleyici bir rol üstlenmiştir.

Jön Türkler, mutlak monarşie karşı anayasal bir yönetimi savunan, büyük ölçüde Batılı siyasi ve düşünsel gelişmelerden etkilenen aydınlardan oluşmuştur. Bu çevreler özgürlük, eşitlik, hukuk devleti ve temsil gibi kavramları Osmanlı siyasi literatürüne taşımış, özellikle Avrupa’da yayımladıkları gazeteler ve dergiler aracılığıyla istibdat yönetimini sert bir şekilde eleştirmiştir. Jön Türk hareketi, yalnızca bir muhalefet organizasyonu değil; aynı zamanda Osmanlı’da modern fikirlerin dolaşıma girdiği bir aydınlanma zemindir.

Bu düşünsel birikimin örgütlü güce dönüşmesi ise İttihat ve Terakki Cemiyeti ile gerçekleşmiştir. Gizli bir cemiyet olarak kurulan İttihat ve Terakki, zamanla özellikle ordu içerisindeki genç subaylar arasında geniş bir taban bulmuş ve devlet yönetimine doğrudan müdahale edebilecek bir konuma yükselmiştir. II. Meşrutiyet’in ilanında oynadığı belirleyici rol, cemiyetin siyasetteki etkisini

artırmış; ardından İttihatçılar fiilen devlet yönetiminin merkezinde yer almaya başlamıştır. Bu durum, Osmanlı'da siyasal iktidarın artık yalnızca padişah etrafında şekillenmediğini, örgütlü kadroların da belirleyici aktörler hâline geldiğini göstermiştir.

Meşrutiyet sonrası dönemde basının gelişimi, Osmanlı aydınlanma hareketlerinin en dikkat çekici unsurlarından biridir. Sansürün kaldırılmasıyla birlikte gazete ve dergiler siyasal tartışmaların ve fikir çatışmalarının başlıca mecralarına dönüşmüştür. Basın, halkın siyasetle tanışmasını sağlamış; özgürlük, vatan, millet ve anayasa gibi kavramlar geniş kitleler tarafından tartışılır hâle gelmiştir. Böylece basın, yalnızca bir haber aracı değil, aynı zamanda toplumun siyasal bilincini şekillendiren bir aktör hâline gelmiştir.

Bu dönemde ordunun siyasallaşması da dikkat çekici bir gelişme olarak öne çıkmaktadır. Modern askerî okullarda yetişen subaylar, yalnızca askerî teknik bilgiyle değil, aynı zamanda siyasal ve ideolojik fikirlerle de donanmışlardır. Özellikle İttihat ve Terakki ile kurulan yakın bağlar, ordunun siyasette aktif bir rol üstlenmesine yol açmıştır. Bu durum Meşrutiyet'in korunmasında kısa vadede etkili olmakla birlikte, uzun vadede sivil-asker ilişkileri açısından tartışmalı bir miras bırakmıştır.

Ulemanın siyasallaşması ise Osmanlı siyasal hayatındaki bir diğer önemli dönüşümü ifade etmektedir. Geleneksel olarak devlet otoritesini meşrulaştıran bir konumda bulunan dinî sınıf II. Meşrutiyet sonrasında farklı siyasal pozisyonlar almaya başlamıştır. Bazı ulema grupları meşrutiyeti ve anayasal düzeni dinî açıdan meşru görmesine mukabil bazıları bu sürece karşı çıkmıştır. Bu, dinî otoritenin de siyasal alanın bir parçası hâline geldiğini ve fikir ayrılıklarının derinleştiğini göstermektedir. Sonuç olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türk hareketi, Osmanlı Devleti'nde yalnızca bir iktidar değişimini değil, çok yönlü bir aydınlanma ve siyasal dönüşüm sürecini tetiklemiştir. Basının özgürleşmesi, ordunun ve ulemanın siyasal alanla dâhil olması, modern siyasal bilincin toplumun farklı katmanlarına yayılmasını sağlamıştır. Her ne kadar bu süreç bazı sorunları ve gerilimleri beraberinde getirmiş olsa da, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan modernleşme ve demokratikleşme tartışmalarının fikrî temelleri büyük ölçüde bu dönemde atılmıştır.

3-) 31 Mart Vakası, Ayaklanmanın Başlıca Motivasyonları, Aktörleri ve Sonuçları

31 Mart Vakası (13 Nisan 1909), Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Meşrutiyet'in ilanından sadece dokuz ay sonra ortaya çıkan, hem Meşrutiyet rejiminin geleceğini

belirleyen hem de modern Türk siyasal hayatının temel dinamiklerini, özellikle de Ordu-Siyaset-Din üçgenindeki ilişkileri kökten şekillendiren, siyasi tarihin en kritik dönüm noktalarından birini temsil etmektedir; bu olay, yalnızca kısa süreli bir askerî isyan değil, aynı zamanda hızla Batılılaşan İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) elitlerinin temsil ettiği modernleşmeci, seküler siyaset ile, geniş halk kesimlerini ve muhafazakâr askerî-dinî çevreleri temsil eden gelenekç ve dinî hassasiyetleri yüksek siyaset arasındaki derin çatışmanın bir patlamasıdır, bu nedenle olayın çok boyutlu motivasyonlarını, karmaşık aktörlerini ve uzun soluklu sonuçlarını derinlemesine incelemek zorunludur.

Ayaklanmanın başlıca motivasyonları incelendiğinde, meselenin sadece dinî bir gericilik hareketinden ibaret olmadığı, aksine birden fazla sosyo-politik ve kurumsal gerilimin bir araya gelmesiyle oluştuğu görülür: Birincil motivasyon, Meşrutiyet'in ilanından sonra ortaya çıkan ve özellikle askerler arasında büyük rahatsızlık yaratan kurumsal ve disiplin sorunlarıdır; Meşrutiyet'in getirdiği siyasi tartışma özgürlüğü, ordu içinde siyasetin yayılmasına neden olmuş, "Alaylılar" (mektepli olmayan subay ve astsubaylar) ile "Mektepliler" (Batı tarzı eğitim almış, İTC'ye yakın subaylar) arasındaki hiyerarşi ve kariyer rekabeti derinleşmiş, askerler siyasete karışma yasağının uygulanmamasından ve özellikle terfi sistemindeki adaletsizliklerden şikayetçi olmuşlardır. İkinci motivasyon, İTC'nin iktidarı fiilen ele geçirmesiyle birlikte, basında ve mecliste yayılan seküler ve Batıcı söylemlere karşı duyulan yoğun dinî ve muhafazakâr tepkidir; özellikle İttihatçıların Batı taklitçiliği olarak algılanan politikaları, bazı ulema çevreleri ve softalar tarafından "şeriatı aykırı" bulunmuş ve rejimin bir "dinsizlik" düzeni kurduğu iddia edilmiştir; bu tepki, isyanın temel sloganı olan "Şeriat isteriz!" söyleminde somutlaşmıştır. Üçüncü motivasyon, siyasi olarak İttihat ve Terakki karşıtlarının, özellikle de Hürriyet ve İtilaf Fırkası etrafında toplanan liberal ve muhalif unsurların, bu toplumsal hoşnutsuzluğu kendi siyasi çıkarları için kullanma çabasıdır; muhalif basın (özellikle Volkan Gazetesi ve yazarı Derviş Vahdeti gibi figürler), isyan öncesinde yaptığı kışkırtıcı yayınlarla askerleri ve halkı Meşrutiyet'in uygulamalarına karşı mobilize etmiştir. Bu çok katmanlı motivasyonlar, kısa sürede siyasi bir krizi, askeri bir isyana dönüştürmüş, isyanın arkasındaki başlıca aktörler de bu motivasyonların taşıyıcıları olmuştur.

Ayaklanmanın aktörleri, farklı sosyal ve kurumsal kesimlerden gelmiş, ancak isyanın merkezinde Dördüncü Avcı Taburu askerleri yer almıştır; bu askerler, genellikle alaylı subayların komutasında, disiplin zafiyetleri olan, maaş ve terfi sorunları nedeniyle siyasi manipülasyona açık bir zümreyi temsil ediyordu ve isyanı fiilen başlatan ve yürüten ana güç olmuşlardır. Ulema ve softa çevreleri, özellikle Ayasofya ve Fatih medreseleri çevresinde örgütlenerek, isyanın dinî meşruiyetini sağlamış ve halkı sokağa dökmeye çalışmışlardır; Derviş Vahdeti gibi propagandacılar, isyanın ideolojik liderliğini üstlenerek, şeriat talebini ana gündem maddesi haline getirmiştir. İsyanın karşı aktörleri ise, Meşrutiyet rejiminin bekçisi rolünü üstlenen ve İttihatçı subayların merkezi olan Hareket Ordusu olmuş; Selanik'te hızla teşkil edilen ve Mahmud Şevket Paşa komutasındaki bu ordu, Kurmay Başkanı Binbaşı Mustafa

Kemal'in stratejik dehası sayesinde, isyanı kanlı bir şekilde bastırmış ve başkentte düzeni yeniden sağlamıştır. Bu süreçte kritik bir aktör olan II. Abdülhamid'in rolü ise tartışmalıdır: İsyanı doğrudan destek verdiğiine dair kesin kanıtlar olmamasına rağmen, isyanı bastırmak için yeterli iradeyi gösterememesi, hatta isyancıların bazı taleplerine boyun eğmesi (örneğin Sadrazamın değişmesi), onun Meşrutiyet'e bağlılığı konusundaki şüpheleri artırmış ve İttihatçılar için onu tahttan indirme kararını meşrulaştırmıştır.

Ayaklanmanın bastırılmasının ardından gelen sonuçları ise Türk siyasal hayatında derin ve kalıcı etkiler bırakmıştır: Birincisi ve en acil sonucu, II. Abdülhamid'in 27 Nisan 1909'da tahttan indirilmesi (Hal'i) olmuştur; bu karar, ilk kez dinî otoritenin değil, Meclis-i Umumi'nin (Mebusan ve Ayan Meclisleri) ortak kararıyla alınarak, egemenliğin ilahi kaynaktan ulusal iradeye geçişinin sembolik ve hukuki bir ilanı anlamına gelmiştir. Padişahlık makamı fiilen etkisizleşmiş, yerine gelen V. Mehmed Reşad sembolik bir figür olarak kalmıştır. İkincisi, Ordunun siyasetteki etkin konumu kalıcılaştırmıştır; Hareket Ordusu, kendisini rejimin kurucusu ve koruyucusu olarak konumlandırarak, askerî müdahale geleneğinin sağlam temelini atmış ve bu miras, 1913 Bab-ı Âli Baskını ile pekişerek Cumhuriyet dönemine (1960, 1971, 1980 müdahaleleri) kadar uzanan bir vesayetçi rolün başlangıcı olmuştur. Üçüncüsü, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin mutlak iktidarı kesinleşmiştir; isyanı bastırmadaki başarısı sayesinde İTC, muhalefeti sindirmiş, siyasi gücünü sağlamlaştırmış ve 1913'ten itibaren ülkeyi fiilen tek başına yöneten oligark bir kadro haline gelmiştir. Dördüncüsü ve en kritik ideolojik sonuç, Laikliğin kurucu felsefe olarak benimsenmesidir; 31 Mart'ın dinî sloganlarla ortaya çıkması, İttihatçı ve daha sonra Cumhuriyetçi elitler için dinin siyasete alet edilmesinin mutlak bir tehdit olduğu inancını doğurmuş ve laiklik, rejimin bekası için birincil savunma mekanizması olarak görülmüştür; bu, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel felsefesini doğrudan etkileyen en önemli mirastır. Son olarak, bu olay, İmparatorluğu bir arada tutma amacı güden Osmanlıcılık ideolojisinin iflasını tescillemiş, buna karşılık isyanla mücadele eden subayların ve aydınların zihninde Türkçülük ve Ulusçuluk fikirlerinin güçlenmesini sağlayarak, Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişin ulus-devlet modelini hızlandırmıştır. 31 Mart Vakası, sonuçları itibarıyla otoriter modernleşmenin zaferi, liberalizmin ve Meşruti Monarşinin ise erken yenilgisi olarak değerlendirilebilir ve Türk siyasal hayatındaki tüm temel fay hatlarının (laik-anti-laik, sivil-asker, merkezîyetçi-ademimerkezîyetçi) başlangıç noktasını oluşturmuştur.

4-) Hareket Ordusunun Kurulması, Ordunun Siyasetteki Etkin Konumu ve Cumhuriyet'e Kadar Uzanan Müdahale Geleneği

31 Mart Vakası'nda Hareket Ordusu'nun aceleyle teşkili ve isyanı bastırma operasyonu, Türk siyasal tarihinde Ordunun siyasal hayatın merkezi ve dokunulmaz aktörlerinden biri haline gelmesini sağlayan, askeri müdahale geleneğinin ilk ve en önemli kurumsal temelini atan dönüştürücü bir olaydır. İstanbul'da Meşrutiyet karşıtı unsurların, özellikle alaylı subaylar (mektepe eğitimi almamış, alaylardan yetiştirme) ve

dinî hassasiyeti yüksek askerî birliklerin (Avcı Taburları) desteğiyle başlattığı ve anayasal düzeni hedef alan bu isyana karşı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) önemli karargâhlarından ve Batılılaşmış, mektepli subayların merkezi olan Selanik'te hızla organize edilen kuvvet, Hareket Ordusu adını almıştır. Ordunun teşkili, büyük ölçüde subay kadrosu İTC'ye yakın, ideolojik olarak Meşrutiyet'e bağlı olan Üçüncü Ordu birliklerinden ve gönüllü müfrezelerden sağlanmış, bu durum, ordunun sadece bir askerî birlik değil, aynı zamanda hürriyet ve anayasal düzeni koruma misyonunu üstlenen siyasi bir iradenin taşıyıcısı olduğunu net biçimde gösteren, literatürde "ordunun siyasallaşması" olarak adlandırılan sürecin en somut örneğidir. Ordunun kurmaylık ve stratejik planlama görevleri, o dönemde Binbaşı rütbesinde olan ve İTC'nin önde gelen isimlerinden Mustafa Kemal tarafından yürütülmüştür; bu dahi, harekâtın sadece askerî değil, aynı zamanda İttihatçıların siyasi geleceğini garanti altına alma operasyonu olduğunu, tamamen siyasi güdülerle hareket ettiğini kanıtlar niteliktedir.

Hareket Ordusu'nun isyanı başarıyla bastırıp İstanbul'da düzeni sağlaması, orduyu siyasal alanda tartışmasız bir otoriteye yükseltmiş ve ona Meşrutiyet rejiminin kurucusu ve yegane koruyucusu algısını kazandırmıştır. Bu algı ve ordunun müdahale yeteneği, sivil siyasetçiler üzerinde kalıcı bir baskı unsuru yaratmış ve İttihatçıların iktidarını meşrulaştırmıştır. Hareket Ordusu ile başlayan ve İttihatçı subaylar zümresinin siyaset sahnesinde etkili figürler haline gelmesini sağlayan bu "kurtarıcı" rolü, Türk siyasal hayatında ordunun siyasete müdahale geleneğinin ilk ve en güçlü temeli olmuş, II. Meşrutiyet'in sonuna kadar devam eden bir dizi müdahale ile bu gelenek pekiştirilmiştir. Bu müdahale geleneği, daha sonra 1912'de İTC karşıtı subayların kurduğu Halâskâr Zâbitân (Kurtarıcı Subaylar) hareketinin doğrudan hükümetin istifasını istemesi ve özellikle de 1913'teki Bab-ı Âli Baskını ile İTC liderlerinin bir darbe ile iktidarı tamamen ele geçirerek Üç Paşalar (Enver, Talat, Cemal) diktatörlüğünü kurması gibi olaylarla kurumsallaşmıştır. Bu son olay, ordunun sadece rejimi değil, aynı zamanda hükümetin kendisini de devirebileceğini, siyasal alandaki gücünün sivil siyasetçilerin otoritesini tamamen gölgede bıraktığını göstermiştir.

Bu süreç, Ordunun kendisini devletin veya rejimin "yegane sahibi, kurucusu ve bekçisi" olarak görme eğilimini bir kurumsal kültüre dönüştürerek, sivil-asker ilişkileri dinamiğinin kalıcı bir bileşeni haline gelmiş ve bu durum, Türkiye Cumhuriyeti dönemine de sirayet eden uzun soluklu bir miras bırakmıştır. Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının büyük çoğunluğunun bu İttihatçı subay geleneğinden gelmesi, Ordu'nun siyasetteki vesayetçi rolünün ideolojik ve kurumsal sürekliliğini sağlamıştır. TSK, rejimin laik, üniter ve devrimci niteliklerini koruma misyonunu üstlenerek, siyasi erki doğrudan elinde tutmasa bile, siyaset üzerinde baskı unsuru oluşturan, zaman zaman fiili müdahalede bulunan (1960, 1971, 1980, 1997) bir aktör olarak konumlanmıştır. 31 Mart, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modern siyasi tarih içindeki "iç tehdit" algısının ve "rejimin bekçisi" rolünün başlangıç noktası, bir nevi anayasal rejime yapılan ilk başarılı askeri müdahalenin ve meşrulaştırılmasının tarihsel

modelidir. Bu geleneğin en derin sonucu, Türkiye'de siyasi meşruiyetin sivil iradeye tam olarak bağlanamamasında, ordunun her kriz anında bir "üst siyasi otorite" olarak algılanmasında yatmaktadır. Bu, Meşrutiyet'in vaat ettiği sivil siyasi olgunluğa ulaşamamış olmasının en büyük göstergesidir ve bu miras, günümüz siyasetine dek sivil-asker ilişkileri alanında tartışma yaratmaya devam etmektedir.

5-) 2.Abdülhamid'in Hal'i, Meşruti Monarşinin Sembolik ve Fiili Etkileri ve Oluşturduğu Yeni Güç Dengeleri

Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girerek düzeni sağlamanın hemen ardından yaşanan en kritik siyasi ve hukuki gelişme, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi (Hal'i) kararıdır. Bu karar, yalnızca tahtta oturan kişinin değiştirilmesi anlamına gelmekle kalmamış, aynı zamanda Meşruti Monarşinin sembolik ve fiili sınırlarını yeniden belirleyerek, Osmanlı siyasal felsefesinde iktidarın meşruiyet kaynağını kökten değiştiren bir tarihsel kırılma yaratmıştır. Padişah, Hal edilme gerekçesi olarak isyana karşı gerekli tedbirleri almamakla, isyanı teşvik etmekle ve anayasal düzeni tehlikeye atmakla suçlanmıştır; bu hukuki gerekçelerden öte, kararın arkasındaki temel stratejik amaç, otuz yılı aşkın süre Saray'ı mutlak iktidarın merkezi haline getiren, İttihatçıların siyasi rakiplerini saf dışı bırakma ve İTC'nin iktidarını hukuki ve siyasi olarak kesinleştirmektir. II. Abdülhamid, Meşrutiyet'in ilanından sonra bile gücünü koruma eğilimi gösterdiğinden, bu olay İTC için Padişahlık kurumunu tamamen etkisizleştirme fırsatı yaratmıştır.

II. Abdülhamid'in Hal kararı, Osmanlı tarihinde ilk kez, geleneksel dinî otoritenin (Şeyhülislamlık makamı) fetvasının yanı sıra, halkın temsilcilerinden oluşan yasal bir meclis organı olan Meclis-i Umumi (Ayan ve Mebusan Meclisleri) tarafından alınmıştır. Bu durumun sembolik etkisi devrim niteliğindedir: İktidarın kaynağının artık sadece ilahi ve patrimoniyal (padişah) değil, ulusal iradenin temsilcisi olan meclis olduğu resmen ve fiilen ilan edilmiştir. Bu eylemle, İslam siyaset teorisinde kutsal otorite olarak kabul edilen padişahlık makamının dahi, anayasaya ve kamu düzenine aykırı hareket ettiğinde tahttan indirilebileceği gösterilmiş, böylece kanunun ve ulusal iradenin üstünlüğü ilkesi, padişahın otoritesinin üstünde bir güç olarak somut bir biçimde yerleşmiştir. Bu, Osmanlı siyaset felsefesindeki "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ilkesinin tarihsel olarak ilk büyük ve radikal adımıdır.

Fiili düzlemde ise, Hal olayı Meşruti Monarşinin yapısını kökten değiştirmiştir: Yeni padişah V. Mehmed Reşad, selefinin aksine siyasi kararlarda belirleyici bir rol oynamamış, Meşrutiyet'in anayasal, pasif ve sembolik bir figürü olarak kalmayı tercih etmiş, hatta buna zorlanmıştır. Bu durum, fiili siyasi gücün, İTC'nin kontrolündeki Hükümet ve Meclis'e kaymasını sağlamış; padişahlık makamı, sembolik ve icracı olmayan bir makam haline gelmiştir. Hal olayı ile birlikte oluşan yeni güç dengeleri, öncelikle Padişahlık makamının siyasetteki etkisinin neredeyse sıfırlanmasını ve buna karşılık İTC'nin, ordu üzerindeki kontrolü sayesinde elde ettiği meclis çoğunluğu ile siyasal yaşamın en baskın gücü haline gelmesini içermektedir. Meclis,

padişahı tahttan indirme kararını alarak yasama gücünün üstünlüğünü teorik olarak ispatlamasına rağmen, asıl otoriteyi kullanan, ordu içindeki İTC'li subaylar ve onların siyasi uzantısı olan İTC'nin elinde yoğunlaşan yeni bir oligarşik güç dengesi kurulmuştur. Böylece II. Meşrutiyet, kâğıt üzerinde anayasal monarşi olarak kalsa da, fiiliyatta askeri-sivil bürokrasinin (İttihatçıların) denetimindeki bir parti devleti yapısına doğru evrilmiştir. Bu olay, Osmanlı'daki monarşik geleneğin sonunun bir göstergesi olarak, Cumhuriyet'in kuruluşuna giden yolda egemenliğin meşruiyet kaynağının ilahi ya da hanedanî otoriteden ulusal iradeye doğru kaydığı bir dönemeç noktasıdır. Padişahın Hal edilmesi, gelecekteki Türkiye Cumhuriyeti'nde egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu ilkesinin tarihsel bir öncülüdür. Bu devrim niteliğindeki siyasi eylem, İttihatçıların anayasal düzene sadakatlerini gösterirken, aynı zamanda kendi siyasi otoritelerini tesis etme konusundaki kararlılıklarını da simgelemiştir; bundan sonraki hiçbir padişah, Abdülhamid'in siyasi gücünü geri kazanmaya cesaret edememiştir.

6-) 31 Mart Sürecinin Cumhuriyetteki Yansımaları, İdeolojik Etkiler ve Yeniden Şekillenen Ordu-Siyaset-Din Üçgeni

31 Mart Vakası ve Hal süreci, sadece II. Meşrutiyet'in kısa ömrünü değil, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisini ve kurumsal yapısını da derinden etkileyen, hayati derecede önemli dersler içeren bir tecrübedir. Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının büyük bir kısmı (Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Kazım Karabekir gibi isimler), bizzat Hareket Ordusu içinde yer alan veya İTC kökenli, 31 Mart olayının travmasını ve siyasi sonuçlarını deneyimlemiş subay ve aydınlardan oluşuyordu; bu deneyim, yeni rejimin felsefesini şekillendirmede belirleyici olmuştur. 31 Mart hafızası, Cumhuriyet'in kurucu elitleri için, yeni rejimin karşılaşılabileceği en büyük tehdidin ne olduğuna dair kesin bir fikir birliği sağlamıştır.

Bu isyanın yarattığı en önemli ideolojik etki, Laikliğin Türkiye Cumhuriyeti'nin temel direği haline gelmesidir. İsyanın, dinî kisve altında (Şeriat talebiyle) ortaya çıkması, modernleşmeci ve Batıcı İttihatçı elitler için dini gericiliğin (irtica) bir ulusal güvenlik tehdidi haline geldiği inancını doğurmuş ve pekiştirmiştir. Meşrutiyet'i kurtarma mücadelesi veren kadrolar, siyaset ve dinin ayrılmasının, rejimin bekası için vazgeçilmez bir zorunluluk olduğu sonucuna varmışlardır. Bu tecrübe, daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu lideri olacak Mustafa Kemal Atatürk tarafından, dinî hassasiyetlerin siyasi amaçlarla manipülasyonunun ne kadar yıkıcı sonuçlar doğurabileceğinin somut kanıtı olarak ele alınmış, dolayısıyla laiklik ilkesi, akılcılığın, bilimselliğin ve ulusal egemenliğin dinî dogmalardan korunması için zorunlu bir kalkan olarak benimsenmiştir. Cumhuriyet, laikliği ödün vermez ve radikal bir kurucu ilke olarak benimsemiş, dinî kurumları merkezi otorite altına alarak (Diyanet İşleri Başkanlığı) ve eğitimi laikleştiren (Tevhid-i Tedrisat Kanunu) gibi radikal reformlarla siyaset alanından dışlanmasını sağlamıştır. Bu, 31 Mart'ın Cumhuriyet'e bıraktığı en önemli ideolojik miras olmuştur.

İdeolojik boyutta, 31 Mart, Osmanlı'yı bir arada tutma gayesi güden Osmanlıcılık ideolojisinin iflas ettiğini ve çok uluslu yapının çatırdadığını kesin olarak göstermiş; isyanın yarattığı tehlike karşısında mücadele eden İttihatçıların zihninde Türkçülük ideolojisinin güçlenmesini sağlamıştır. İslamcılık akımı, isyan sırasında bir rejime karşı muhalefet ve yıkım ideolojisi olarak belirmiş, bu da Türkçülüğün, İmparatorluğun kalan parçalarını bir arada tutabilecek, modernleşmeyi sağlayabilecek tek gerçekçi ve ilerici ideoloji olduğu kanaatini pekiştirmiştir. Bu ideolojik seçim, Cumhuriyet'in ulus-devlet kimliğinin temelini oluşturmuş; Batıcılık, modernleşme ve ulusçuluk fikirleri, devletin yeniden yapılanma sürecinde temel rehber ilkeler haline gelmiştir. Kurumsal yansıma olarak, Meşrutiyet'in sağladığı çok partili ve nispeten gevşek otorite ortamının bir isyanı kolaylaştırması, Cumhuriyet kadrolarında merkezîyetçi ve güçlü bir devlet otoritesinin kaçınılmaz olduğu inancını pekiştirmiştir. Bu tecrübeden yola çıkarak Cumhuriyet, hızlı karar alabilen, toplumsal muhalefeti kontrol altında tutabilen, sivil-asker ayrımının keskinleşmeye çalıştığı ancak ordunun siyasetteki ağırlığını koruduğu, güçlü bir tek parti yönetimi yapısını inşa etmiştir. Ordu-Siyaset-Din üçgeni ise kesin bir hiyerarşiye oturtulmuştur: Ordu, kendisini laik, devrimci ve merkezîyetçi rejimin en önemli kurumsal koruyucusu olarak kodlamış ve bu rolü Cumhuriyet dönemine taşıyarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) siyaset üzerindeki vesayetçi rolünün ideolojik temelini oluşturmuştur. Siyaset, Ordu'nun vesayetçi gözetiminde, merkezîyetçi bir parti tarafından yönetilmiş; Din ise, devletin kontrolü altına alınmış ve siyaset alanından tamamen dışlanmış. Tüm bu dinamikler, 31 Mart Vakası'nın, II. Meşrutiyet'i bitirip Cumhuriyet'i başlatan olayların ve fikirlerin adeta bir prototipi olduğunu ve modern Türkiye'nin siyasal kültürünün ve kurumsal hafızasının şekillenmesinde belirleyici, çok boyutlu ve derin bir dönemeç noktası olduğunu göstermektedir. Bu olayın sonuçları, yüz yılı aşkın süredir Türkiye Cumhuriyeti'ndeki demokrasi, laiklik, siyasi istikrar ve sivil-asker ilişkileri tartışmalarının temel arka planını oluşturmaktadır.